
Logoterapija i savjest

Uloga savjesti u čovjekovoj potrazi za smislom

Boris Vidović, Split

UDK: 241.2+615.851
Pregledni rad

Sažetak

U ovom se članku nastoji objasniti uloga koju savjest ima u logoterapiji, psihoterapijskoj metodi liječenja austrijskog psihijatra Viktora Emanuela Frankla. Na temelju egzistencijalne analize, usmjerene antropološkom proučavanju čovjeka fenomenološko-egzistencijalnom metodom, Frankl dolazi do zaključka kako je duhovna dimenzija temeljna dimenzija čovjekova postojanja, ona koja ga čini čovjekom. Upravo zbog te duhovne dimenzije nameće mu se pitanje o smislu vlastitog postojanja.

Kako bi odgovorio na ovo pitanje i ispunio smisao svoga života, čovjek je upućen na ostvarivanje vrijednosti koje imaju karakter univerzalnih značenja s kojima se čovjek mora suočiti. Frankl razlikuje tri kategorije vrijednosti: stvaralačke, iskustvene i vrijednosti stava i ostvarujući ih u konkretnim životnim situacijama, ispunja smisao i ostvaruje svoju egzistenciju. Nedostatak ispunjenosti smislom stvara u čovjeku predispozicije za različite psihičke smetnje.

Ono što čovjeku pomaže prepoznati smisao, jest savjest, koju Frankl definira kao organ smisla. Ona je prafenomen koji izvire iz duhovne dimenzije i koji se ne može dalje analizirati. Savjest i smisao su tako neraskidivo povezani i upućeni jedno na drugo. Značajke savjesti su intuitivnost i kreativnost, što omogućuje čovjeku da nasluti i prepozna jedinstveni smisao koji se krije u određenoj situaciji. Zbog toga je i pitanje savjesti neizostavno u promišljanjima o psihičkom zdravlju čovjeka i mogućnostima njegova liječenja.

Uvod

Logoterapija ima svoje korijene već u dvadesetim godinama prošloga stoljeća, a svoju je afirmaciju doživjela nakon Drugoga svjetskog rata i objavljivanja knjiga *Liječnik i duša*¹ i *Doživljaji psihologa u koncentracijskom logoru*,² s kojima s Viktor Emanuel Frankl predstavio svijetu ne samo kao zatočenik nacističkih logora nego ponajprije kao čovjek, liječnik i psihijatar, koji je na svojoj koži iskusio važnost koju pitanje smisla ima u životu čovjeka.

Pitanje smisla čovjekova života središnje je pitanje logoterapijskog pristupa do kojeg Frankl dolazi fenomenološko-egzistencijalnom metodom, kao i bogatom liječničkom i terapijskom praksom. Primjenjujući egzistencijalnu analizu kao metodu antropološkog istraživanja, postavlja čvrste temelje psihološkim promišljanjima, na osnovi kojih razvija svoju metodu psihoterapijske prakse - logoterapiju. Ono na što stavlja naglasak jest čovjekova duhovna dimenzija, u kojoj prepoznaje izvorište svih čovjekovih čina, i u kojoj se odigrava pitanje smisla života.

Kako bi se razumio Franklov govor o savjesti, neophodno je pristupiti cjelokupnoj čovjekovoj egzistenciji, u kojoj se kao neizostavni element koji pomaže u pronalaženju i ispunjenju smisla života prepoznaje savjest, definirana kao organ smisla. Pitanja smisla i savjesti tako su neraskidivo vezani i usmjereni jedno na drugo. Na taj način savjest nije samo moralni kriterij koji razlikuje dobro od zla već i aktivni čimbenik u prepoznavanju i ostvarivanju smisla čovjekova života.

1. LOGOTERAPIJA I EGZISTENCIJALNA ANALIZA

Termin logoterapija složenica je sastavljena od grčkih riječi *logos* - smisao, i riječi *therapia* - liječenje, pa bi doslovan

¹ Viktor Emanuel Frankl, *Liječnik i duša*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1990.

² Viktor Emanuel Frankl, *Život uvijek ima smisla. Uvod u logoterapiju*, Provincijalat franjevacica trećoredaca, Zagreb, 1972.

prijevod glasio liječenje, odnosno terapija smislom. Tako je pitanje smisla temeljno pitanje cjelokupnoga logoterapijskog pristupa, kako u pogledu dinamskih motivacijskih procesa³ tako i u pogledu terapijskog pristupa. S tim u svezi, važno je istaknuti neizostavnu komponentu logoterapijskog pristupa, a to je egzistencijalna ili egzistencijska analiza. Riječ je o antropološkom pristupu pitanju čovjeka i njegovih konstitutivnih elemenata, kao podloge na osnovi koje se razvija cjelokupni psihologijski pristup logoterapije. Često se pod pojmom logoterapija zapravo misli i na jedno i na drugo istraživanje. Sam osnivač logoterapije Viktor Emanuel Frankl kaže da su to dvije strane iste medalje: dok je egzistencijska analiza okrenuta prema antropološkom istraživanju, logoterapija je usmjerena na psihoterapijsku primjenu rezultata antropoloških istraživanja.⁴ Zbog toga ću se u daljnjem radu koristiti pojmom logoterapija misleći pritom i na onaj dio koji se tiče antropoloških promišljanja, odnosno egzistencijalne analize.

Može se postaviti pitanje, spominjući antropologiju, koliko je legitimno u području psihologije zadirati u područje antropologije, i nije li riječ o miješanju tih dviju znanstvenih disciplina kako bi se eventualno pokrili nedostaci koje određeni pristup u sebi nosi. Već je sasvim bjelodano da psihologija ima svoje korijene u filozofiji, te da, premda njezin samostalan put počinje krajem XIX. i početkom XX. stoljeća, tragove možemo naći već kod starih Grka, koji su u svojim promišljanjima o svijetu i njegovim počelima itekako postavljali pitanje o čovjeku i njegovu djelovanju, o onome što se mnogo stoljeća kasnije u psihologiji uvriježilo pod pojmovima *čovjekovo ponašanje* i *njegovi psihički procesi*.

Međutim, pitanje čovjeka, odnosno slika o čovjeku koju neki psihološki pravac zastupa nije uvijek jasno iznesena,

³ Pina Del Core, *La dimensione spirituale alla base della logoterapia. Dall'antropologia dimensionale alla teoria motivazionale*, u: Eugenio Fizzotti (ed.), *Il senso come terapia. Fondamenti teorico-clinici della logoterapia di Victor Emanuel Frankl*, Franco Angeli, Milano, 2007., 85-106.

⁴ Viktor Emanuel Frankl, *Logoterapia. Medicina dell'anima*, Milano, Gribaudi, 2001., 60.

i često je i plod duha vremena i kulture u kojem pojedini psihološki pravac nastaje. "Na razvoj psihologije, kao i na razvoj svih drugih znanstvenih disciplina, utjecali su uvjeti povezani s posebnim shvaćanjima svijeta, s filozofskim pravcima i s karakteristikama vezanim uz društvenu organizaciju u različitim povijesnim kontekstima,"⁵ iz čega proizlazi da svaki psihološki pristup već pretpostavlja određenu antropološku postavku.

Ostaje na kraju pitanje u kojoj je mjeri pojedini psihološki pravac svjestan svojih korijena i koliko jasno o njima govori. Naime, često se, polazeći upravo od psiholoških istraživanja, dolazi do antropoloških zaključka o tome tko je i što je čovjek, što može nositi u sebi opasnost redukcionizma, jer se iz selektivnih istraživanja provedenih pod određenim vidom zaključuje o cjelokupnoj čovjekovoj strukturi. Takav pristup predstavlja opasnost, jer može dovesti do gubljenja iz vida mnogih karakteristika i odlika koje su jednako tako dio čovjeka kao cjeline. Oni smjerovi u psihologiji, a to vrijedi i za svaku drugu znanost, koji ne uzimaju u obzir rezultate drugih znanosti i sve one povijesne prilike koje su utjecale na oblikovanje njezinih definicija, u opasnosti su da zapadnu u redukcionizam i tako suze pogled na cjelokupnu kompleksnost čovjeka prema mjeri vlastitih istraživanja.

2. ČOVJEK KAO DUHOVNO BIĆE

Spominjući pojmove logoterapija, odnosno egzistencijalna analiza, jasno je da Franklova teorija i praksa imaju svoje temelje u egzistencijalističkom pristupu stvarnosti, odnosno u filozofiji egzistencije. Iako je u svojim mladim danima bio pod utjecajem Freuda i njegove psihoanalize, a zatim i Adlera i individualne psihologije, odlučujući utjecaj na njega imali su filozofi egzistencije: Jaspers, Heidegger, Kierkegaard, Buber, Husserl. Upravo su njihovi pogledi bili poticaj za napuštanje prethodnih učitelja i pronalaženje vlastitog puta u psihološkim

⁵ Gian Vittorio Caprara, Accursio Gennaro, *Psicologia della personalità*, il Mulino, Bologna, 1999., 22.

promišljanjima. Njihovo razumijevanje čovjeka kao bića koje odlučuje i koje je okrenuto prema svijetu, koje je bačeno u svijet i koje se treba odrediti prema svojoj vlastitoj egzistenciji kroz dijalog s drugim koji je različit od njega samoga, i koje se ostvaruje kroz intencionalne čine, umnogome određuju i definiraju njegovu misao.⁶

Ipak, najvažniji utjecaj na njegovu sliku o čovjeku ima njegov prijatelj i učitelj Rudolf Allers⁷ s kojim je zajedno izbačen iz Adlerova društva za individualnu psihologiju. On ga upućuje na Maxa Schelera i njegovu fenomenologiju vrednota i razumijevanja osobe kao nositeljice duhovnih čina.

Za Schelera je čovjek specifično duhovno biće, koje se kao takvo izdiže iznad svoje okoline i svojih nagona, a njegova temeljna karakteristika jest otvorenost prema svijetu. To mu omogućuje da se izdigne iznad cjelokupnoga psiho-fizičkog svijeta, što ga u konačnici čini osobom.⁸ Bit čovjeka je u njegovoj duhovnoj dimenziji, terminu koji će Frankl poslije nebrojeno puta ponoviti i usvojiti kao temeljnu postavku vlastitog promišljanja o čovjeku, na osnovi čega će razviti i svoj vlastiti pristup u razumijevanju psihičkih problema i mogućnosti njihova rješavanja. Na osnovi svega toga zaključuje: "Čovjekove egzistencijalne odrednice su: duhovnost, sloboda i odgovornost. Ta tri egzistencijalna čimbenika razlikuju ne samo čovjekovu

⁶ Usp. Ivan Štengl, *Odgajanje senzibilnosti za pitanje smisla*, u: Metodički ogleđi, 12 (2005) 1, 25-54; Agnes G. Ponsaran, M. A., *The Philosophical Foundations of Viktor Frankl's Logotherapy*, u *Philippiniana sacra*, Vol. XLII (2007) 125, 339-354; Eugenio Fizzotti, *Prospettive esistenziali della ricerca di senso*, u: Aureliano Pacciola, Francesco Mancini (edd.), *Cognitivismo esistenziale. Dal significato del sintomo al significato della vita*, Franco Angeli, Milano, 2010., 48-71.

⁷ Rudolf Allers (1883.-1963.), psihijatar i filozof. Godine 1927. udaljuje se od Adlera i individualne psihologije i sve se više okreće prema filozofiji kao čvrstom temelju za psihologiju i psihijatriju, ističući se interdisciplinarnim pristupom. On usmjerava Frankla prema egzistencijalističkoj filozofiji i duhovnoj dimenziji prisutnoj u čovjeku, kao i prema razumijevanju vrijednosti, objektivno prisutnih u svijetu, prema kojima je čovjek usmjeren. U svojoj bogatoj biografiji ostavio je oko 700 članak i 15 knjiga: Viktor Emanuel Frankl, *Logoterapia*, 205-213; Ivan Štengl, *Odgajanje senzibilnosti za pitanje smisla*, 31-36.

⁸ Max Scheler, *Ideja čovjeka i antropologija*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 1996., 150.

bit kao takvu, kao ljudsku, već je upravo izgrađuju. U tom smislu čovjekova duhovnost je ne samo karakteristika nego temeljni element: duhovno nije nešto što jednostavno razlikuje čovjeka, isto kao što to čine tjelesno i psihičko, koji su vlastiti i životinjama; duhovno je nešto što čovjeka izdvaja, nešto što pripada samo i jedino njemu”.⁹

2.1. *Dimenzionalna ontologija*

Pozivajući se na Schelera i njegovu antropologiju koja u čovjeku razlikuje periferne i nutarnje slojeve, pri čemu se razlikuju somatski, psihički i duhovni dio, Frankl predlaže novu ontologiju kako bi izbjegao opasnost da se čovjek počne promatrati u dijelovima, a ne u svojoj cjelovitosti. Zbog toga naglašava da je čovjek jedinstvena cjelina unatoč različitim dimenzijama prisutnim u njemu samom. Prijedlog koji izlaže u pogledu nove ontologije sažet je u dva postulata dimenzionalne ontologije, kako je on naziva. Prvi zakon glasi: “Jedan te isti fenomen, projiciran izvan svoje dimenzije u niže dimenzije, stvara različite figure, koje su u snažnom kontrastu među sobom”, dok drugi zakon glasi: “Kada se različiti fenomeni projiciraju izvan vlastite dimenzije u nižu dimenziju, stvaraju se dvoznačne figure”. Primjer koji Frankl na slikovit način opisuje ove fenomene jest, za prvi zakon, čaša, koja, projicirana iz trodimenzionalnog ambijenta u dvodimenzionalni, daje na stolu sliku kruga, a na zidu pravokutnika, dok za drugi zakon uzima cilindar, stožac i kuglu, gdje sva tri različita predmeta projicirana na donju površinu daju likove kruga.¹⁰

Prvi zakon odnosi se na opasnost da se čovjek kao jedinstveni organizam promatra samo iz jedne perspektive, npr. biološke, isključujući iz vida ono što je tipično ljudski fenomen, a to je duhovna dimenzija. To bi značilo da se primjerice tipično ljudski fenomeni, lišeni svoje trodimenzionalnosti (psihofizičko-duhovno) mogu tumačiti samo kao psihički, odnosno somatski simptomi koji ponekad daju čak i suprotstavljene

⁹ Viktor Emanuel Frankl, *Logoterapija*, 73.

¹⁰ Viktor Emanuel Frankl, *Senso e valori per l'esistenza. La risposta della Logoterapia*, Città Nuova, Roma, 1998., 37-38.

slike, dok bi se drugi zakon odnosio na opasnost da se pojedini fenomeni, tipični za npr. psihološku dimenziju, pripisuju drugim dimenzijama i miješaju s njima. Tako čovjek, projiciran na biološku, odnosno psihičku dimenziju može izgledati poput životinje, kao što čovjek i životinja projicirani na biološku i psihičku dimenziju mogu izgledati kao ista stvarnost. Ta različitost, odnosno suprotstavljenost nadilazi se u perspektivi dimenzionalne ontologije, prema kojoj upravo duhovna dimenzija omogućuje promatranje čovjeka kao jedinstvene cjeline u kojoj su suprotnosti objedinjene. U oba zakona nove ontologije snažno se ističe potreba za prepoznavanjem duhovne dimenzije čovjeka, koja mu daje specifičnost, jedinstvenost i cjelovitost, jer se upravo po toj dimenziji čovjek razlikuje od životinje, s kojom dijeli biološku, odnosno psihičku dimenziju.¹¹

Iako je duhovna dimenzija ona koja je specifično ljudska i koja karakterizira čovjeka, te kao takva ne smije biti izuzeta iz psiholoških promišljanja, važno je naglasiti da ona ne postoji odvojeno od ostale dvije dimenzije: "Duhovno nije samo zasebna dimenzija, već stvarna dimenzija čovjekovog bitka. Međutim, koliko god duhovna dimenzija bila ona autentična, bez sumnje nije jedina dimenzija čovjekova bitka. Čovjek je psihičko-tjelesno-duhovna jedinstvenost i cjelovitost."¹²

2.2. Duhovno nesvjesno

Kad se govori o duhovnoj dimenziji, onda valja naglasiti da ona prožima čitavog čovjeka, jednako kao što čitavog čovjeka predstavlja i njegova psihička i tjelesna dimenzija. U konačnici to znači da duhovna dimenzija ne predstavlja čovjekov "najviši" dio, već jednako tako duhovna dimenzija jest prisutna i u onom njegovom "najnižem" dijelu, a to je čovjekova nesvjesna

¹¹ Domenico Bellantoni, *La critica logoterapeutica al riduzionismo*, u Eugenio Fizzotti (ed.), *Il senso come terapia. Fondamenti teorico-clinici della logoterapia di Victor E. Frankl*, Franco Angeli, Milano, 2007., 66-84; Mara Romiti, *La ricerca del significato*, u Aureliano Pacciolla, Francesco Mancini (edd.), *Cognitivismo esistenziale. Dal significato del sintomo al significato della vita*, Franco Angeli, Milano, 2010., 72-100.

¹² Viktor Emanuel Frankl, *Logoterapia*, 65.

razina. Upravo u toj točki može se primijetiti velika razlika između shvaćanja nesvjesnoga kod Frankla i Freuda. Dok je kod Freuda u nesvjesnom dijelu prepoznat jedino libido, odnosno seksualni impulsi biološke naravi kao pokretačka sila čovjekovog ponašanja, koja uslijed nemogućnosti ostvarivanja i zadovoljenja omogućuje stvaranje nesvjesnih sadržaja koji se talože u psihičkoj sferi, Frankl prepoznaje i duhovnu dimenziju, u kojoj se nalazi središte čovjekovih odluka i čina: "Prava dubinska osoba, duhovno-egzistencijska, uvijek je u svojoj dubini nesvjesna: ona je dakle ne samo donekle fakultativno, nego baš obvezatno – nesvjesna. To biva zato što je izvršenje duhovnih čina zapravo čista 'izvršenjska stvarnost'; osoba, vršeći svoje duhovne čine, u tolikoj se mjeri u njih unosi da se njezino pravo biće s njima slijeva... pa se refleksijom ne može na sebe vratiti, ne može se u refleksiji pojaviti. U tom smislu duhovna egzistencija nije refleksibilna, i stoga je ona jedino 'ostvariva' u svojim aktima i 'egzistira' jedino kao izvršenjska stvarnost".¹³

Prepoznavanje duhovne dimenzije kao one u kojoj se nalazi središte čovjekovih čina, otvara nove mogućnosti u odnosu sa svijetom u kojemu čovjek živi i dotiče se pitanja čovjekove slobode. Živeći iz središta svoje osobnosti, dakle iz duhovne dimenzije, čovjek ima mogućnost nadilaženja svih uvjetovanosti i ograničenja prisutnih u psihičkim, odnosno fizičkim dimenzijama. Važno je ovdje naglasiti da sloboda ne znači čovjekovu apsolutnu neovisnost o svim povijesno-kulturološkim određenjima prisutnim u određenom vremenu. Frankl, koji je u svojoj mladosti bio zatočenik koncentracijskih logora Drugoga svjetskoga rata, nije idealist koji negira realnost, već čovjek koji upravo u toj realnosti, u iznimnoj uvjetovanosti, prepoznaje čovjekovu mogućnost da se izdigne iznad nje i da, ako ne preostane nikakva druga mogućnost, barem zauzme svoj stav spram nje. Taj fenomen čovjekova nadilaženja samoga sebe, promišljanja o samome sebi i određivanja spram svih vlastitih ograničenja, Frankl naziva *samonadilaženje*. Upravo taj čin *samonadilaženja* predstavlja čovjekovu mogućnost

¹³ Viktor Emanuel Frankl, *Bog kojega nismo svjesni. Psihoterapija i religija*, Provincijalat franjevacica trećoredaca, Zagreb, ⁵2001., 30-31.

ostvarivanja onoga što je u čovjekova temeljna značajka, a to je duhovna dimenzija. Ona se, kao specifično ljudska, može ostvariti samo kroz čovjekovu psiho-fizičku datost, upravo zbog čovjekove jedinstvenosti i cjelovitosti.

2.3. Čovjekova sloboda

Govor o slobodi kod Frankla ima dva pola. S jedne strane to je sloboda *od*, odnosno sloboda od različitih uvjetovanosti, kao što su nasljedne osobine, vlastita životna povijest ili različite društveno-povijesne odrednice. No kako bi se čovjek potpuno ostvario u slobodi neophodna je i sloboda *za* nešto, potrebno je čovjekovo određenje i odluka da se, kao slobodno biće, usmjeri prema nekom zadatku ili prema nekoj osobi. Na taj način sloboda biva shvaćena kao dvostruki zadatak: biti slobodan *od* i biti slobodan *za*. Tek u ostvarenju ove potonje može se govoriti o čovjeku kao slobodnom biću.¹⁴

Iz ovog dijalektičkog odnosa čovjekove slobode dade se razumjeti da čovjek u potpunosti ostvaruje samoga sebe samo onda kada se usmjeri na nešto što se nalazi izvan njega samog, na nešto što je prisutno u objektivnom svijetu u kojemu živi. Na taj način izbjegava se zamka subjektivizma prema kojemu je čovjek jedino mjerilo samome sebi, kao i pretjeranog naglašavanja objektivnih stvarnosti pri čemu se zanemaruje čovjekova subjektivnost. Važnost tog odnosa odražava se u različitim psihičkim poteškoćama koje su dobrim dijelom uvjetovane krivim pristupom svijetu u kojemu čovjek živi, od potpunog nijekanja objektivnosti i vrijednosti svijeta, do prevelikog naglašavanja njegove važnosti, što kao posljedicu može imati poteškoće u izgradnji vlastitog identiteta. Upravo u tom odnosu subjektivnoga i objektivnoga, odnosno čovjeka i svijeta, u neprestanoj dijalektici subjektivnoga i objektivnoga, događa se čovjekovo ostvarenje, a samim time i čovjekovo psihičko blagostanje.

No, ostaje pitanje prema čemu čovjek može biti usmjeren u svijetu u kojemu živi, i na koji način se o tome može govoriti?

¹⁴ Viktor Emanuel Frankl, *Lječnik i duša*, 123-129.

S obzirom na čovjekovu duhovnu dimenziju kao nositeljicu čina cjelokupne osobe, nameće se pitanje koje su to vrijednosti prema kojima čovjek može biti usmjeren i na koji način te vrijednosti mogu biti prepoznate?

2.4. *Potreba za smislom*

Kako bismo dali odgovor na to pitanje potrebno se vratiti na egzistencijalistički pristup promišljanju čovjeka kojeg Frankl usvaja kao filozofsko-antropološku pretpostavku psihološkom promišljanju čovjeka, i onom filozofsko-egzistencijalnom pitanju koje je u njemu sadržano: *Koji je smisao života?* Prema Franklu, to pitanje odražava najdublju čovjekovu potrebu, odnosno predstavlja čovjekovo najljudskije pitanje. Za razliku od Freuda, koji je u tom pitanju vidio očitovanje neuroze, odnosno jasan znak bolesti čovjeka, za Frankla je ono početak čovjekova očovječenja, odnosno buđenje onog što je u čovjeku najdublje i najbolje.¹⁵

Upravo na tragu egzistencijalističkog poimanja osobe, kao i na osnovi kliničke prakse, dolazi do uvjerenja kako primarna čovjekova potreba, kao specifično duhovnog bića, jest potreba za pronalaženjem smisla vlastite egzistencije. Cjelokupni Franklov rad ide u smjeru osvješćivanja duhovne dimenzije ljudskog postojanja, kao one dimenzije u kojoj se čovjek upravo i susreće s tim pitanjem. "Pitanje smisla života, postavljeno izričito ili neizravno, može se označiti kao istinski ljudsko pitanje. Stavljanje u pitanje smisla života zbog toga nikada samo po sebi ne može biti izraz nečega bolesnog u čovjeku. Ono je dapače pravi izraz čovječstva kao takvog – izraz onoga upravo najljudskijeg u čovjeku."¹⁶

Prve potvrde o važnosti smisla u životu i utjecaju koje on ima na psihičko stanje osobe potvrđuje u radu s mladima, u savjetovalištimu koja osniva zajedno s kolegama u drugoj polovici dvadesetih godina prošlog stoljeća, nakon što se među mladima u Beču bilježi značajna stopa suicida. Prema

¹⁵ Viktor Emanuel Frankl, *Senso e valori per l'esistenza*, 99.

¹⁶ Viktor Emanuel Frankl, *Liječnik i duša*, 57.

općem uvjerenju koje je vladalo u tom razdoblju razlog tolikog broja suicida prvenstveno je viđen kao posljedica ekonomske krize u kojoj se društvo nalazilo nakon Prvoga svjetskog rata. Međutim, u radu s mladima, koji se sastojao u tome da su mladi mogli doći savjetniku, pri čemu im je bila zajamčena maksimalna diskrecija i gdje su mogli bez bojazni razgovarati o onome što ih najviše muči, Frankl prepoznaje druge razloge koji opterećuju mlade, pronalazeći ponajprije u važnim egzistencijalnim pitanjima ključ rješavanja tog problema. Zbog toga i zaključuje da pitanje vlastite egzistencije jest temeljno pitanje koje je nemoguće zaobići želi li se pomoći mladima: "Od gotovo 3700 mladih, korisnika Centra za savjetovanje mladih u Beču u proteklih pet godina samo mali broj njih pokazao je probleme ekonomske naravi... Mladi traže kruh i posao kao nešto za što će živjeti, kao svrhu, kao cilj, kao smisao vlastite egzistencije."¹⁷

Tako pitanje o smislu postaje srž Franklova promišljanja o čovjeku. Ono nije samo pitanje koje se tiče čovjekova intelektualnog promišljanja o smislenosti vlastitog života, već, upravo stoga što je čovjek promatran kao cjelina, odgovor na to pitanje zahvaća cjelokupnog čovjeka, dakle i njegovu psihu, pa je samim time to i psihološko pitanje. Ta se problematika jasno ističe u svom negativnom obliku, tj. u onim situacijama kada nedostaje odgovora na to pitanje, odnosno nedostaje motiv ili razlog zbog kojega bi čovjek živio. Ovakvo stanje Frankl naziva *noogena neuroza*, koja se manifestira u različitim oblicima psihosomatskih poteškoća, kojima se korijen može pronaći u duhovnoj dimenziji. Ona se pojavljuje kada osoba počinje osjećati egzistencijalnu frustraciju ili nedostatak smisla života, a onog trenutka kada joj se pridruži neka psihosomatska poteškoća, postaje patogena. Čovjek nije uvijek svjestan svoje percepcije o nedostatku smisla i ne pokazuje to javno, no takvo stanje ga sprječava da uživa u vlastitim sklonostima, radu i odnosima s drugima.¹⁸ To znači da pitanje o smislu čovjekova

¹⁷ Viktor Emanuel Frankl, *Le radici della logoterapia. Scritti giovanili 1923-1942.*, LAS, Roma, 2000., 101.

¹⁸ Aureliano Pacciolla, *Diagnosi e disagio noogeno*, u Eugenio Fizzotti (ed.), *Il senso come terapia*, 166-187.

postojanja, koje je u temelju čovjeka kao duhovnog bića, odnosno osobe, itekako zadire u njegovu psihu i tijelo jer se upravo u njima i kroz njih osoba ostvaruje u svijetu. Proizlazi tako da je čovjekov temeljni motiv smisao, a nedostatak tog smisla može biti podloga za pojavljivanje različitih psihičkih smetnji.

Različita istraživanja potvrđuju ove postavke. Tako je primjerice na jednom američkom sveučilištu od 60 studenata koji su pokušali samoubojstvo 85 % njih izjavilo da su to učinili zato što im se "život činio besmislenim". Možda se razlog može tražiti i u drugim faktorima, no svakako je znakovito da su 93 % tih studenata bili aktivni u društvenom životu, bili dobri studenti koji su imali dobre i uredne odnose sa svojim obiteljima.¹⁹

Kada se kaže da čovjek ima potrebu za smislom, onda se iz toga može razumjeti da čovjek pretpostavlja postojanje smisla, ako ne svjesno i izričito, onda barem na razini intuitivnog dohvaćanja. To znači da smisao već postoji neovisno o čovjeku, te ga čovjek ne treba stvarati, već prepoznavati i otkrivati. Smisao ima karakter objektivnosti jer je prisutan u svijetu u kojemu čovjek živi i kojeg je čovjek pozvan otkriti i prepoznati. Isto tako, u traženju smisla nije riječ o nekoj vrsti voluntarizma gdje bi se čovjek snagom volje dokopao smisla koji je prisutan izvan njega, jer se čovjek može opredijeliti samo za ono što pred njim zablista kao poželjna vrijednost. Kako bi došlo do pokretanja volje prema ostvarivanju tog smisla, neophodno je da se on, na neki način, sam od sebe predstavi i pokaže svoju vrijednost čovjeku.²⁰

3. VRIJEDNOSTI I SMISAO

Čovjek kao duhovno biće prije svega jest okrenut svijetu, a u tom svijetu privlače ga vrijednosti koje su objektivna datost. Na taj način stvara se dijalektika odnosa čovjek – svijet koja

¹⁹ Viktor Emanuel Frankl, *Nečujan vapaj za smislom*, Naprijed, Zagreb, 1981., 18.

²⁰ Viktor Emanuel Frankl, *Senso e valori per l'esistenza*, 58.

ima svoje posljedice za čitavog čovjeka, odnosno na njegov psihofizički integritet. U tom svijetu, kao ono specifično na što je čovjekov duh usmjeren, jesu prisutne vrijednosti, koje su fenomenom dani jasno i evidentno i koje se ostvaruju u nekom dobru.²¹

Tu konkretnu vrijednost čovjek, kao konstitutivno emotivno biće, dohvaća intencionalnim osjećajem, koje se u punini ostvaruje tek kroz čovjekovo djelovanje u smjeru tih vrijednosti. Intencionalno osjećanje ne može se poistovjetiti sa spoznajom, već se razumijeva kao živo saobraćanje sa svijetom, u kojem se kroz djelovanje dohvaća sama vrijednost i ostvaruje intencionalni osjećaj.²² Iz toga proizlazi da je čovjek ponajprije biće okrenuto prema svijetu kao mjestu ostvarivanja svojih vlastitih čina, odnosno gdje se on ostvaruje upravo kroz ostvarivanje vrijednosti koje osjeća.

Prema Scheleru vrijednosti su hijerarhijski a priori uređene prema stupnju kvalitete. Kao vrijednosti koje su na dnu ljestvice, nalaze se vrijednosti ugodnog i neugodnog, koje za predmet osjećanja imaju ono osjetilno koje dolazi od svijeta. Sljedeće su vrijednosti vitalnog, koje su očituju kroz puninu doživljaja životne snage ili energije, nakon čega dolaze duhovne vrijednosti, koje su potpuno neovisne o psihofizičkim datostima pri njihovu doživljavanju. Kao najviše vrijednosti Scheler stavlja vrijednosti svetoga i ne-svetoga, koje su izvorno vezane za određeni oblik ljubavi i kao takve utemeljene u osobi, što znači da su to osobne vrijednosti u apsolutnoj sferi duhovnosti.²³

Iako i od Schelera preuzima tumačenja o vrijednostima kao temeljnim strukturama čovjekova djelovanja, Franklova podjela nešto je drugačija. Naime, prema Franklu, vrijednosti

²¹ Alen Tomić, *Ordo amoris. Osoba i vrijednost u filozofiji Maxa Schelera*, u: Nova prisutnost 8 (2010) 3, 317-342.

²² Na sličan način Frankl govori o egzistencijalnim odlukama koje su po naravi više plod intuicije negoli intelektualnog dohvaćanja stvarnosti. Zbog toga je intuitivno razumijevanje i dohvaćanje vrijednosti moguće svim ljudima, bez obzira na intelektualnu izobrazbu. Usp. Viktor Emanuel Frankl, *Senso e valori per l'esistenza*, 82.

²³ Alen Tomić, *Ordo amoris*, 338.

imaju opće značenje, tj. to su vrijednosti koje se odnose na ljudsko stanje općenito, i koje su se kroz naraštaje i kulture baština čovječanstva. "Vrijednosti se mogu definirati kao univerzalna značenja koja se pokazuju u tipičnim situacijama s kojima se društvo i čitavo čovječanstvo moraju suočiti."²⁴

Tri su vrste takvih vrijednosti: stvaralačke, iskustvene i vrijednosti stava. Stvaralačke vrijednosti odnose se na one vrijednosti koje čovjek stvara djelujući u svijetu u kojemu živi, dakle kroz čovjekovo davanje, npr. ostvarenje nekog umjetničkog djela, izgradnja obitelji, i sl. Iskustvene vrijednosti odnose se na ono što čovjek prima od svijeta, kao npr. doživljaj ljubavi, dok su vrijednosti stava ona životna iskustva koja čovjek doživljava kada, zbog različitih razloga, nije moguće ostvarivati prve dvije vrijednosti. To su životne situacije kao što su npr. terminalne faze bolesti, gdje čovjek, zbog jednostavne tjelesne nemogućnosti, nije u stanju ni djelovati ni doživljavati odnos sa svijetom, i kada je pozvan dati odgovor na pitanje smisla vlastite patnje. Iako su prve dvije vrijednosti, dakle vrijednosti stvaranja i vrijednosti primanja, prve u redu izvršavanja, vrijednosti stava imaju veću vrijednost u svom ostvarenju, jer je čovjek tada pozvan ostvariti u najuzvišenijem smislu svoju duhovnu dimenziju, i na taj način osmisliti vlastitu patnju. "Po našem mišljenju postoji još i treća kategorija mogućih vrednota. Život se naime načelno pokazuje smislen i onda kad nije ni stvaralački plodonosan, ni bogat doživljajima. Postoji naime još jedna skupina vrednota, čije se ostvarivanje sastoji upravo u tomu na koji se način čovjek postavlja prema nekom ograničenju svog života. Upravo u načinu ponašanja prema tom sužavanju svojih mogućnosti otvara se novo, vlastito carstvo vrednota, koje su sigurno najviše. Tako naizgled vrlo osiromašen život – no u stvarnosti osiromašen samo za stvaralačke i doživljajne vrednote – još uvijek nudi posljednju, upravo najveću šansu za ostvarivanje vrednota. Te vrednote nazvat ćemo stanovišne vrednote ili vrednote stava."²⁵

²⁴ Viktor Emanuel Frankl, *Senso e valori per l'esistenza*, 69.

²⁵ Viktor Emanuel Frankl, *Liječnik i duša*, 85.

Pitanje patnje, krivnje i smrti, nazvane “tragično trojstvo” ljudske egzistencije, koliko god bile bolne u svom proživljavanju, jesu za Frankla dokaz o čovjekovoj veličini i dostojanstvu. I onda kada je čovjek nemoćno prikovan za bolesničku postelju, i naizgled potpuno uvjetovan i bespomoćan, ostaje u konačnici slobodan da se kao duhovno biće izdigne iznad vlastite uvjetovanosti i zauzme stav i odredi se spram svoje vlastite patnje. Na taj način čovjekov život uvijek ima mogućnost ispunjenja smislom, u svim uvjetima i u svakom vremenu, bez obzira u kakvome se psihofizičkom stanju nalazio.²⁶

4. SMISAO I SAVJEST

U daljnjim promišljanjima o čovjekovom izboru vrijednosti u ostvarivanju smisla vlastite egzistencije, nameće se pitanje konkretnog odabira u realnim životnim situacijama i odabirima. Na koji način čovjek može prepoznati, kao jedinstveno i neponovljivo biće, onaj jedinstveni smisao koji samo on može ostvariti?

Kako je već spomenuto, čovjek ima određeno predrasumiševanje smisla, odnosno samo pitanje smislenosti života pretpostavlja njegovo postojanje. U prepoznavanju vlastitog životnog smisla Frankl vidi fenomen savjesti, kao djelatnu i konkretnu pomoć čovjeku u ostvarivanju vlastite egzistencije. “Smisao se ne samo mora nego i može naći, a u traženju smisla vodi čovjeka savjest. Ukratko, savjest je organ smisla. Savjest bi se mogla definirati kao sposobnost da osjetimo neponovljivi i jedincati smisao koji se krije u svakoj situaciji.”²⁷

Tako su za Frankla savjest i smisao neupitno upućeni jedno na drugo. Logoterapija, kao praktična metoda psihoterapijskog djelovanja, može zbog toga biti shvaćena i kao terapija koja u svojoj primjeni nastoji čovjeku osvijestiti fenomen savjesti kao sredstvo njegova ozdravljenja. Zbog toga se, na određeni način, terapija smislom može razumjeti i kao terapija savješću

²⁶ Viktor Emanuel Frankl, *Život uvijek ima smisla*, 5.

²⁷ Viktor Emanuel Frankl, *Bog kojega nismo svjesni*, 88.

upravo zbog bitne povezanosti savjesti i smisla. Kakva je narav savjesti, odnosno kako dolazi do njezina djelovanja i na koji način je ona povezana sa smislom?²⁸

Smisao dakle, jest nešto što čeka na svoju realizaciju. Ono što omogućuje čovjeku naslutiti, predvidjeti i anticipirati konkretni smisao u konkretnoj životnoj situaciji jest savjest. Ona je, kao organ smisla, ta koja upravlja čovjekovim odlukama, no u isto vrijeme i sama dolazi pod utjecaj tih istih odluka, te je tako svaka odluka čovjekovo samooblikovanje.²⁹

Mogućnost samooblikovanja, pak, ostavlja prostor i za pogriješke. Može se dogoditi da je organ smisla pogriješio i priklonio se lažnim vrijednostima, te tako čovjek nikada nema apsolutnu sigurnost u pogledu savjesti. To ga ne ispričava od odgovornosti i od poziva da se savjest slijedi, već upućuje na poniznost, jer čovjek sve do trenutka svoga posljednjeg daha neće biti siguran je li ispunio smisao vlastitog života. Isto tako ne znači da ne postoji objektivna istina, već samo to da čovjek ne može sa sigurnošću znati da je upravo on posjednik te istine.³⁰

²⁸ U psihologiji je riječ o konceptu koji ima različita značenja. Ono što je zajedničko, jest da je to reakcija pojedinca na različite moralne principe i norme prisutne u sredini u kojoj se nalazi. Odnosi se na kognitivne procese, u smislu poznavanja i prepoznavanja normi ponašanja, vrednovanje vlastitog djelovanja; nastojanje da se djeluje kako bismo bili vrednovani kao moralno dostojni, kao i na emotivne procese prisutne u osjećaju odgovornosti, grijeha i kajanja: Gordon Blair Trasler, *Coscienza*, u: Wilhelm Arnold, Hans Jürgen Eysenck, Richard Meili (urr.), *Dizionario di psicologia*, San Paolo, Cinisello Balsamo, ⁵1996., 271. "Savjest je sustav internaliziranih moralnih pravila o tome što je dobro, pravedno i dopušteno, a što nije. Na osnovi tih moralnih normi procjenjuje se koliko su stvarni ili zamišljeni postupci ispravni ili neispravni." Slavko Kljaić, *Savjest*, u: Boris Petz (ur.), *Psihologijski rječnik*, Naklada Slap, Jastrebarsko, ²2005., 423. Općenito govoreći, savjest je za psihologiju nešto što se formira u odnosu s pravilima sredine (obitelj, društvo, kultura, religija) u kojoj se osoba razvija. U ovisnosti o teoriji polazišta, savjest je ili internalizirani vrijednosni sustav vlastitog oca ili je sustav vrijednosti koje je osoba usvojila na temelju principa klasičnog i operantnog uvjetovanja, gdje su se određena ponašanja nagrađivala, a druga pak nastojala ugasiti.

²⁹ Mara Romiti, *La ricerca del significato*, 81.

³⁰ Viktor Emanuel Frankl, *Bog kojega nismo svjesni*, 89.

Frankl u savjesti prepoznaje neosporni autoritet koji je čovjek dužan slijediti. Kao egzistencijalni fenomen, točnije kao prafenomen koji stoji u temelju čovjeka kao osobe, savjest i sama potpada pod sve uvjetovanosti ljudske egzistencije, bilo da je riječ o genetskim ili kulturološkim predispozicijama, kao i svim oblicima naučenog ponašanja, jer kroz svoju djelatnost i čine čovjekova savjest dolazi pod utjecaj tih istih čina. Mogućnost njezina samooblikovanja ne umanjuje njezin autoritet, već naglašava čovjekovu odgovornost spram nje, odnosno spram njegovih vlastitih odluka i čina. Time se dijelom dokida njezina autonomija, u smislu neovisnosti psiho-fizičke čovjekove stvarnosti, no u isto vrijeme se još jednom ističe čovjekova cjelovitost i integritet, odnosno povezanost svih čovjekovih dimenzija u jednu jedinstvenu cjelinu.

Iz tog proizlazi da čovjek svoju egzistenciju, odnosno smisao može ostvariti jedino u trajnoj otvorenosti svijetu u kojemu živi, a zadaća je savjesti pozivati čovjeka na trajni rast i odnos sa svijetom i osobama koje ga okružuju. Ona je dinamički proces koji potpuno uključuje čovjekovu subjektivnost i objektivnost svijeta prema kojemu je čovjek usmjeren, i tek u tom odnosu ostvaruje se čovjekova autentična egzistencija. Savjest je na taj način egzistencijalni fenomen koji se ne može dalje analizirati. Čovjek, ako želi donositi vlastite autentične odluke i prema njima usmjeravati svoje djelovanje, neophodno mora poštivati i uvažavati svoju savjest kao temelj vlastite opstojnosti.

Autentična egzistencija, odnosno čini koji proizlaze iz te duhovne dimenzije nisu refleksibilni i ne mogu se analizirati jer je egzistencija prafenomen, te se tako i pojedini aspekti egzistencije, kao što su savjest i odgovornost, također ne mogu analizirati ni reducirati. Iz ovoga proizlazi da je dubinska duhovna osoba u svome izvoru nesvjesna, a slikovito to možemo objasniti na primjeru oka: na mjestu gdje vidni živac ulazi u mrežnicu, upravo tu se nalazi "slijepa pjega"; tako i duh, tamo gdje izvire, tamo gdje je "on sam", upravo tamo nije sebe svjestan, pa i za njega vrijedi ono što je opisano u indijskim Vedama: "Ono što vidi – ne može se vidjeti, što čuje – ne može se čuti, i ono što misli – ne može se misliti."³¹

³¹ Viktor Emanuel Frankl, *isto*, 31-32.

U taj prafenomen spada i savjest koja bezuvjetno pripada čovjekovoj egzistenciji. I ona ulazi u ovu dubinsku duhovnu osobu te se njezine velike i egzistencijalno autentične odluke događaju “nepromišljeno”, te samim time i nesvjesno. “U tom smislu može se reći da je savjest iracionalna, ‘alogična’ – ili još bolje: predložična. Jer upravo kao što postoji predznanstveno i *predložično shvaćanje bitka*, koji mu ontološki prethodi, tako postoji i *predmoralno shvaćanje vrijednosti*, koje – po svojoj biti – prethodi svakomu izričitom moralu: to je naime savjest.”³²

Upravo to naslućivanje ili intuicija onoga što se treba ostvariti, daje razumjeti da je ta anticipacija po naravi duhovnog karaktera, te da se ona događa u trenutku poput vizije koju čovjek ima o budućem događaju.³³ Prava egzistencijska osoba, ili dubinska duhovna osoba kako je Frankl razumijeva, jest u svojoj biti nesvjesna, jer se čovjek, kao nositelj duhovnih čina, potpuno unosi u ono što čini.

Osim intuitivnosti, kao još jedno svojstvo savjesti Frankl ističe kreativnost, koja isto tako svjedoči o dinamičkoj naravi same savjesti. Naime, nerijetko se zna dogoditi da savjest čovjeka upućuje na djelovanje koje je u suprotnosti sa zahtjevima koje mu nameće društvo ili sredina u kojoj živi, kao što ga jednako tako može upućivati na otkrivanje jedinstvenog smisla, koji je u suprotnosti s već prihvaćenim sveopćim vrijednostima.³⁴ Tome mogu posvjedočiti svi oni totalitarni sustavi koji su čovjeka nastojali svesti na objekt izvršenja nametnutih vrijednosti, a protiv kojih se čovjek u dubini svoga bića bunio, nerijetko i po cijenu vlastita života. Jednako tako se i u današnjem postmodernom dobu može prepoznavati neophodnost ponovnog otkrivanja i prepoznavanja savjesti kao bitnog elementa čovjekove neovisnosti.

Kako bi se savjest prepoznala kao temeljna čovjekova odrednica u izgradnji vlastite egzistencije, a samim time prepoznala kao neophodan uvjet i čovjekova duševnog blagostanja, potrebno je posvetiti joj odgovarajuću pozornost

³² Viktor Emanuel Frankl, *isto*, 34.

³³ Viktor Emanuel Frankl, *Logoterapija*, 78.

³⁴ Viktor Emanuel Frankl, *Senso e valori per l'esistenza*, 77.

i u samom odgojnom procesu. Želi li društvo izgrađivati odgovorne članove, sasvim je jasno da bi briga oko odgoja za savjesno djelovanje trebala biti na prvome mjestu. "Živimo u doba osjećaja besmislenosti. U tom našem dobu zadaća odgoja nije prenositi znanja, nego također istančavati savjest da čovjek može raspoznavati zahtjeve koji se kriju u pojedinim situacijama. U doba kada deset zapovijedi za mnoge ljude gubi svoju bezuvjetnu valjanost, čovjek mora biti sposoban raspoznavati tisuće zapovijedi koje se kriju u tisućama situacija s kojima ga život suočuje. Tako će mu ovaj njegov život ponovno izgledati ne samo smislen nego će i on sam tada postati imun na konformizam i na totalitarizam; jer jedino ga budna savjest čini sposobnim da se odupire, da ne podlegne konformizmu i ne savije se pod totalitarizmom. Odgoj je danas više nego ikad odgoj za odgovornost. Živimo u društvu obilja – ne samo obilja materijalnih dobara nego i obilja informacija, eksplozije informacija. Sve se više knjiga i časopisa gomila na našim stolovima. Poplavljuje nas sve više draži, i to ne samo seksualne. Hoće li se čovjek u toj poplavi draži preko masmedija održati, tada mora znati što je važno i što nije važno, što je bitno i što nije – jednom riječju: što ima smisla, a što nema."³⁵

Sasvim jasno proizlazi da je pitanje savjesti pitanje koje se tiče i psihologije, odnosno čovjekova duševnog zdravlja, a ne samo pitanje kojim se bavi religija, odnosno moral. Samo spominjanje duhovne dimenzije u proučavanju čovjeka, čini se da je, bez dovoljno kritičkog promišljanja, samo po sebi više smatrano religioznom problematikom nego psihološkom. S druge pak strane, religija je neodvojivo vezana s moralnošću, pa je stoga i razumljivo usmjeravanje pitanja savjesti prema religioznom, odnosno moralnom području.³⁶

³⁵ Viktor Emanuel Frankl, *Bog kojega nismo svjesni*, 91.

³⁶ Što se tiče pitanja savjesti i odnosa prema religioznome, već je i sam Frankl jasno razgraničavao psihoterapijsku praksu i cilj njezina djelovanja od ciljeva koje u sebi sadrži religiozna praksa. Naime, cilj religije je vječno spasenje čovjeka, dok bi se psihoterapija imala baviti čovjekovim ovozemaljskim problemima i omogućiti mu ono što se naziva psihičkim blagostanjem čovjeka. „Očito je da ciljevi psihoterapije i religije ne stoje na istoj razini: razina duševnog ozdravljenja sasvim je različita od razine spasa duše. Dimenzija religioznosti viša je i obuhvatnija od dimenzije na

Logoterapija, odnosno pitanje savjesti, i religija ipak imaju zajedničku točku, a to je pitanje smisla čovjekova života. Na taj način predstavljaju jedna drugoj nadopunu, a ne suprotstavljanje. Naime, ako govorimo o činima koji su posljedica slijeđenja savjesti oblikovane zahtjevima religije, posljedice koje takvi čini imaju za čovjekov život jednako tako mogu biti "logoterapeutske", odnosno čovjeku mogu pomoći u osmišljavanju kako života tako i svih životnih situacija, uključujući i patnju. No, bez obzira što se logoterapija i religija pronalaze kao nadopunjujući momenti u proučavanju fenomena čovjeka, neophodno je zadržati granice koje svaki pojedini pristup u sebi sadrži, upravo radi dohvaćanja sveobuhvatnijeg poimanja i razumijevanja same istine o čovjeku. "Kao što čovjekova sloboda mora biti zajamčena sve do mogućnosti nijekanja, tako mora biti zajamčena i sloboda istraživanja sve do mogućnosti da znanstveni rezultati dođu do proturječja s vjerskom istinom. Jer jedino iz takvog militantnog istraživanja može se roditi onaj trijumf koji se sastoji u uključivanju, slobodnu od suprotstavljanja, vlastitih rezultata u red vjerskih istina koje te rezultate nadvisuju."³⁷

ZAKLJUČAK

Logoterapija i pitanje savjesti se itekako prožimaju i upućuju jedno na drugo. Prepoznata kao organ smisla, savjest vodi čovjeka prema prepoznavanju i ostvarivanju smisla vlastita života, a to pitanje je ključno za čovjekovo duševno zdravlje: nedostatak smisla ili bolje reći neprepoznavanje smisla vlastitog postojanja i smislenosti različitih životnih situacija stvara podlogu za razvoj duševnih smetnji.

Uzimajući čovjekovu egzistenciju u njezinoj cjelovitosti, može se prepoznati duhovna dimenzija kao ona koja tu egzistenciju karakterizira i određuje. U tom smislu savjest je, kao specifično ljudski fenomen, u temelju čovjekovih čina

kojoj se nalazi psihoterapija. I proboj u tu višu i obuhvatniju dimenziju ne događa se na razini znanja (i znanosti), nego na razini vjere." Viktor Emanuel Frankl, *Bog kojega nismo svjesni*, 78-79.

³⁷ Viktor Emanuel Frankl, *Bog kojega nismo svjesni*, 75.

kao sredstvo s pomoću kojeg se čovjek orijentira, prepoznaje i usmjerava u svojoj egzistenciji. Neosporno je onda da i psihološka promišljanja trebaju imati i moralni kriterij, odnosno da se ne smije zanemarivati čovjekova savjest kad se radi o pristupu i proučavanju psihičkih poteškoća i poremećaja.

Savjest se u psihološkim promišljanjima, na žalost, često svodila na procese učenja, odnosno procese operantnog ponašanja i potkrepljenja, držeći da je ono ponašanje koje je poželjno prema društvenim prilikama u kojima osoba raste bivalo potkrijepljeno, i na taj način dovodilo do usvajanja normi definiranih kao savjest. Time se čovjeka lišavalo vlastite osobnosti, odnosno onoga što je specifično ljudski fenomen, a to je pitanje smisla, odnosno savjesti. Logoterapijskim pristupom proučavanju čovjeka, njegovih psihičkih smetnji i mogućnosti njihova rješavanja, dolazi se do uvida da je pitanje savjesti od iznimne važnosti za čovjekovo psiho-fizičko-duhovno zdravlje, te mu je neophodno posvetiti dužno poštovanje.

Bibliografija:

- Domenico BELLANTONI, *La critica logoterapeutica al riduzionismo*, u: Eugenio FIZZOTTI (ed.), *Il senso come terapia. Fondamenti teorico-clinici della logoterapia di Victor E. Frankl*, Franco Angeli, Milano, 2007., 66-84;
- Gian Vittorio CAPRARA, Accursio GENNARO, *Psicologia della personalità*, il Mulino, Bologna, 1999.
- Pina DEL CORE, *La dimensione spirituale alla base della logoterapia. Dall'antropologia dimensionale alla teoria motivazionale*, u: Eugenio FIZZOTTI (ed.), *Il senso come terapia. Fondamenti teorico-clinici della logoterapia di Victor Emanuel Frankl*, Franco Angeli, Milano, 2007., 85-106.
- Eugenio FIZZOTTI, *Prospettive esistenziali della ricerca di senso*, u: Aureliano PACCIOLA, Francesco MANCINI (edd.), *Cognitivismo esistenziale. Dal significato del sintomo al significato della vita*, Franco Angeli, Milano, 2010., 48-71.;
- Viktor Emanuel FRANKL, *Život uvijek ima smisla. Uvod u logoterapiju*, Provincijalat franjevacica trećoredaca, Zagreb, 2007.
- Viktor Emanuel FRANKL, *Bog kojega nismo sujesni. Psihoterapija*

- i religija*, Provincijalat franjevacica trećoredaca, Zagreb, ⁵2001.
- Viktor Emanuel FRANKL, *Logoterapia. Medicina dell'anima*, Milano, Gribaudo, 2001.
- Viktor Emanuel FRANKL, *Le radici della logoterapia. Scritti giovanili 1923-1942.*, LAS, Roma, 2000., 101.
- Viktor Emanuel FRANKL, *Senso e valori per l'esistenza. La risposta della Logoterapia*, Città Nuova, Roma, ²1998.
- Viktor Emanuel FRANKL, *Liječnik i duša*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1990.
- Viktor Emanuel FRANKL, *Nečujan vapaj za smislom*, Naprijed, Zagreb, 1981.
- Slavko KLJAIĆ, *Savjest*, u: Boris Petz (ur.), *Psihologijski rječnik*, Naklada Slap, Jastrebarsko, ²2005.
- Agnes G. PONSARAN, M. A., *The Philosophical Foundations of Viktor Frankl's Logotherapy*, u: *Philippiniana sacra*, Vol. XLII (2007) 125, 339-354.;
- Aureliano PACCIOLLA, *Diagnosi e disagio noogeno*, u Eugenio FIZZOTTI (ed.), *Il senso come terapia. Fondamenti teorico-clinici della logoterapia di Victor Emanuel Frankl*, Franco Angeli, Milano, 2007., 166-187.
- Mara ROMITI, *La ricerca del significato*, u Aureliano PACCIOLLA, Francesco MANCINI (edd.), *Cognitivismo esistenziale. Dal significato del sintomo al significato della vita*, Franco Angeli, Milano, 2010., 72-100.
- Max SCHELER, *Ideja čovjeka i antropologija*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 1996.
- Ivan ŠTENGL, *Odgajanje senzibilnosti za pitanje smisla. Doprinos misli V. E. Frankl-a smjernicama odgajanju*, u: *Metodički ogledi*, 12 (2005) 1, 25-54.;
- Alen TOMIĆ, *Ordo amoris. Osoba i vrijednost u filozofiji Maxa Schelera*, u: *Nova prisutnost* 8 (2010) 3, 317-342.
- Gordon Blair TRASLER, *Coscienza*, u: Wilhelm ARNOLD, Hans Jürgen EYSENCK, Richard MEILI (edd.), *Dizionario di psicologia*, San Paolo, Cinisello Balsamo, ⁵1996.

Logotherapy and conscience

The role of conscience in man's search for meaning

Summary

This article is trying to explain the role of conscience in logotherapy, a psychotherapeutic method of treatment developed by the Austrian psychiatrist Viktor Emanuel Frankl. On the basis of existential analysis, aimed at the anthropological studying of man by phenomenological-existential method, Frankl comes to the conclusion that spiritual dimension is the fundamental dimension of human existence, the one that makes him a man. Just because of that spiritual dimension, the question about the meaning of his own existence imposes to him.

In order to answer the question and to fulfil the meaning of his life, man is directed at the realization of values, which have the character of universal significance that man has to face. Frankl differentiates three categories of values: creative, experiential and the values of attitude. Realizing them in concrete life situations, man fulfils the meaning and realizes his existence. The lack of the fulfilment of meaning causes predispositions for various psychological disturbances.

What helps a man to recognize the meaning is the conscience, which Frankl defines as an organ of meaning. It is a pre-phenomenon which springs from the spiritual dimension and which cannot be analyzed further. Thus, conscience and meaning are inextricably linked and depend on each other. Its characteristics are intuitiveness and creativity, which allows one to guess and recognize a unique meaning that is hidden in a particular situation. That is why the issue of conscience is unavoidable in thoughts about one's mental health and possibilities of treatment.